

ТАКА ЦІКАВА АНТРОПОЛОГІЯ...

Цьогоріч на здобуття премії ім. Євгена Маланюка в номінації "Літературознавство" подано дві книги – «Слово – людина – світ» Антоніни Іванівни Гурбанської та «Іван Дзюба: дух і творчість» Надії Сергіївни Частакової.

Молода й амбітна дослідниця констант творчості академіка І. Дзюби оприлюднила результати своєї кандидатської дисертації до 85-річчя «постаті століття» у столичному видавництві «ПУЛЬСАРИ». Відомий літературознавець і педагог А. Гурбанська привезла рукопис до земляків і довірила видавництву «КОД», з яким співпрацює давно і плідно.

Варто акцентувати вектори наукових розвідок: монографія Н. Частакової – це спроба осягнення багатогранності наукових зацікавлень І. Дзюби як літературознавця, культуролога і активного громадського діяча, який здобув статус критика своєї доби і речника не лише покоління шістдесятників, але й цілої нації завдяки усвідомленому пріоритету морально-етичних засад у формуванні як окремо взятої особистості, так і цілого народу.

У книзі А. І. Гурбанської зібрано двадцятип'ятирічні напрацювання, які віддзеркалюють широкий спектр наукових зацікавлень людиною, її взаємодією зі світом, що детерміновано словом і сконденсовано в назві видання. Особливої уваги заслуговує системний аналіз художнього твору, дослідження творчості авторів, раніше «відредагованих» офіційною критикою. У полі уваги А. І. Гурбанської – стильові особливості письменників, які з певних причин замовчувалися, були «непопулярними». Словом, поетика – улюблене слово кафедри української літератури – лишилася вірною любов'ю авторки. Поетика як симбіоз змістових і формальних компонентів, майстерність вибору письменником художніх засобів із арсеналу. Людина як особистість, як представник нації, як носій загальнолюдських цінностей – саме акцент на антропологічному аспекті зумовив вивчення творчого спадку яскравих і самобутніх майстрів слова – Гр. Тютюнника, М. Вінграновського, Є. Гуцала, А. Дімарова, В. Дрозда, Р. Іваничука, Б. Харчука, І. Чендея та інших, а серед них і наших земляків – В. Близнеця, В. Винниченка, Ю. Яновського, Є. Маланюка.

Якщо від літератури як людинознавства ми чекаємо на відкриття нових знань про людину, чекаємо на розкриття механізмів дії внутрішніх конфліктів, на широкий спектр вираження умонастроїв та різноманітня психологічних відтінків реагування на світ, на іншого, на побудову персонажами власної піраміди цінностей, то від літературознавства... Власне, не кожен, мабуть, переймався думкою, чого він чекає від літературознавства.

Оскільки мені вперше випало бути у складі журі, то актуальність питання оцінювання літературознавчої праці вимагала щонайменше – виокремлення серед критеріїв пріоритетних. На літературознавство ми покладемо надію на репрезентацію суспільно значущих творів і літературних постатей, які відбивають ознаки духу і часу, актуалізують його проблематику в контексті загальнолюдських цінностей, дослідження зображальних і виражальних прийомів на різних рівнях тексту (мовному, сюжетному, композиційному) з метою виявлення «золотого перетину» цілісності змісту і форми, то оцінка напрацювань у царині літературознавства, очевидно, мусить відбуватися за такими критеріями:

- новизна (під нею розуміють відкриття нової або замовчуваної офіційною критикою постаті та її творчого доробку, або ж пропозицію висвітлення літературного феномена у нетрадиційному ракурсі);
- об'єктивність, визначити яку можна з діалогу автора з попередниками, завдяки чому об'єкт дослідження набуває рельєфності, глибини, повнокровності;
- оптимальність у виборі теоретико-методологічного інструментарію і вільне, невимушене володіння ним, що вже само по собі є передумовою глибини осягнення феномена;
- структурування твору, підлегле і відповідне меті, розвиткові думки, її поглибленню; класифікація типологічних ознак тощо;
- і, нарешті, рівень розповідного дискурсу. Як і в будь-якому творі, його якість визначається не тим, яка проблематика знаходиться під скальпелем дослідника, а як він її інтерпретує, тобто йдеться про стильові особливості творчої манери.

Тож чого очікувати безпосередньо від текстурального аналізу? Визначення рівня вправності автора. Перефразовуючи О. Білецького, дослідник літератури в результаті копіткої праці мусить одержати низку психограм, які мусять відштовхуватися не від особистості творця, а від результатів його праці.

Необхідно віддати належне сміливості Н. Частакової, котра зробила спробу охопити різні вектори наукових інтересів ученого-енциклопедиста, чий науковий доробок і публікації в ЗМІ – це далеко не одна тисяча сторінок, а якщо врахувати компаративістський компонент, то дослідження потребувало розлогих знань з історії світової і літератури народів СРСР, кіномистецтва і наукових шкіл. Авторка аналізує наукові методи, якими послуговується І. Дзюба впродовж більш як півстолітньої творчої діяльності, зауважує традиції і новаторські підходи, підкреслює тенденції як в особистій еволюції науковця, так і його роль у реорганізації критичного стилю в бік академізму.

У створенні літературного портрета І. Дзюби простежується намагання дослідниці послуговуватися його інструментарієм, запровадити стосовно нього самого проголошені принципи правди, верховенства моральних засад, толерантності, об'єктивності тощо. Зокрема, делікатний підхід демонструє висвітлення морального вибору І. Дзюби (написання «Заяви про помилування»). Авторці вдалося репрезентувати межову ситуацію в біографії людини, названої «совістю нації», композиційно поєднавши епістолярій очевидців, відгуки, де віддзеркалено реакцію на вибір ув'язненого. Ці кілька сторінок свідчать про вправність Н. Частакової в цитуванні. Однак авторці варто було б уникати категоричності тверджень задля об'єктивності оцінювання наукового внеску попередників і власного. Заявивши метою наукової роботи пошук нової якості у репрезентації постаті І. Дзюби й акцентуючи на її невивченості, Н. Частакова водночас послуговується працями вчених такого рівня, як М. Жулинський, М. Павлишин, Л. Тарнашинська, М. Коцюбинська, В. Панченко, О. Пахльовська, Є. Сверстюк, В. Дончик, Ю. Барабаш, чий розвідки стали засадничими в різних аспектах дослідження: світоглядному, літературознавчому, культурологічному, у висвітленні особливостей Шевченкіани І. Дзюби, в репрезентації елітарності української літератури.

Виваженість кожного слова – це результат одержимої праці, усвідомленої відповідальності перед Словом, яке було спочатку... У вимогливій любові до науки про літературу переконує робота А. Гурбанської.

Книга «Слово – людина – світ» чудово структурована. У першій частині читач має змогу заглибитися в теоретико-літературні студії, до витоків категорій літературного роду, простежити їх розвиток, точки дотику, трактування основних дефініцій під впливом міждисциплінарних зв'язків, модифікації та взаємозбагачення. З іншого боку, авторка пропонує екскурс до повістєвого жанру, його генезису, у сталість і змінність, рухомість і мобільність, національну своєрідність та індивідуальну неповторність, зосереджується на художніх домінантах повісті 60-80 рр. ХХ ст. Пропонує трактування складних жанрових питань неканонічного типу структури, простежує стильові тенденції та представництво, що їх сформувало. Окрім того, зауважує чинники зародження внутрішньої диференціації прози, актуалізує їх, вказуючи на недостатню вивченість у вишуканій формі, і в цьому відчувається екзистенційна відповідальність науковця за весь цех колег. Формуючи національну концепцію, авторка вписує її у світовий контекст, наголошуючи на екзистенційних модусах нової генерації української повістєвої прози. Зачаровує логічна пластичність викладу, що викликає ефект присутності при народженні думки та її розвитку, ефект співвідкриття в аналітично надщільному тексті.

Закоріненість дослідниці в рідному ґрунті простежується в концептуальному осмисленні домінант аналізу художнього твору. Персонажі В. Близнеця і В. Винниченка – підлітки, саме вік підсилює і значущість морального вибору, і вірність константам характерів, які стають духовним опертям героїв і, за законами буття, причиною душевних страждань і загибелі.

Дослідниці підвладні чи не найскладніші характери, які перебувають у суперечливому русі, репрезентовані в екзистенційному стані («Палагна» Б. Харчука), в ситуації морального вибору. Тонкий аналіз психоемотивних чинників персонажів, способу мислення і бачення світу, зображальний і виражальний план мови наратора декодуються у другій частині книги.

Міждисциплінарний симбіоз літературознавства з культурологією та соціальними комунікаціями, представлений у другій частині як варіант аналізу художнього тексту, стає домінуючим у третій частині. Більше того, культурологічний підхід (поєднання філософського, соціологічного та літературознавчого контекстів) дослідниця використовує як інструмент осягнення будь-якої сфери людської діяльності. Серед переваг його застосування варто підкреслити діалогічність пізнання.

Коефіцієнт корисної дії книги «Слово – людина – світ» визначається, на наше переконання, потужним тектогенезом і вимогливою любов'ю до слова в собі, цілеспрямованою працьовитістю, що відбилася на філігранній точності формулювань, аналітичній щільності, умотивованому цитуванні та діалогічності, а також на глибині осягнень суперечливих рухливих феноменів, конфігурацій мотивів та прийомів.

Насамкінець вважаю за необхідність солідаризуватися з В. П. Марком, моїм науковим керівником (світла йому пам'ять!), який убачав у розповідному дискурсі А. Гурбанської достойний зразок для наслідування.

Антоніна Царук